

„Najviac si treba vážiť rodinu,
znamená všetko a nič ju nenahradí.“

Magda Stančíková, rod. Biedermanová (* 1922 † 2022)

Príbeh, ktorý v sebe kumuluje udalosti II. svetovej vojny, prenasledovanie, ukrývanie a následne zákernosť ďalšieho totalitného režimu, socializmu. Skromná, málovravná pani Stančíková, ktorej osud zobrať všetky možné dôvody pre radosť zo života. Nedávno nás opustila v nádeji, že sa opäť stretne s manželom, za ktorým dlho smútila. Ona, ako aj mnohí iní, prežila obdobie holokaustu len vďaka svojej predvídavosti a pomoci druhých pri ukrývaní. Aj toto je jeden z príbehov, ktoré nám ukazujú odvahu, solidaritu a hlavne obrovskú ľudskosť.

Pani Magda Stančíková svoje detstvo prežila v Novej Bani v rodine židovského advokáta. V roku 1940 sa vydala za Dr. Vojtecha Stančíka, ktorý bol o deväť rokov starší, bol právnikom a pochádzal z pobožnej židovskej rodiny z Liptovského Mikuláša. Obavy o ďalší osud rodiny počas Slovenského štátu ich priviedli k myšlienke opustiť Slovensko a nájsť útočisko v Budapešti. Tu sa ukrývali tri roky a žili len z toho, čo im ľudia tajne dávali. Po vojne sa vrátili na Slovensko. Z celej mnohopočetnej rodiny sa vrátili len traja. Keďže už v Novej Bani nemali kde bývať, dočasne ostali u známych, až sa napokon presťahovali do Bratislavy, kde manžel získal dobré miesto na úrade Zboru povereníkov ako právnik. Zmenu priniesli päťdesiate roky. Manžel, starý komunista, mal vysoké postavenie a v čistkách v roku 1950 bol obžalovaný a odsúdený komunistami za „hospodársku sabotáž“. Väznili ho v Bratislave a pani Stančíkovej počas celých troch rokov neumožnili navštevovať ho. Pani Magda prišla o svoje dobré miesto, bola vystahovaná z bytu a popritom sa musela starať o smrteľne chorého otca. Po smrti Stalina jej manžela našťastie prepustili a neskôr aj rehabilitovali. Napriek tomu, že pána Stančíka zbavili obvinenia, boli „kádrovými mŕtvolami“. Po návrate z väzenia prekonal dva infarkty ako následok vojnových útrap. Ten druhý sa mu stal osudným a s podlomeným zdravím vo veku 65 rokov zomrel. Za najkrajšie obdobie svojho života považuje pani Stančíková roky po boku svojho manžela. Možno aj vďaka ťažkým chvíľam, ktoré prežili, si veľmi vážili spoločný život.

 podcast

 príbeh

Aktivita 1: Hrdinovia medzi nami

skupinová, hromadná aktivita

Cielová skupina:

základná škola, stredná škola

Téma:

príbehy 20. storočia, holokaust, Slovenský štát, Spravodlivý medzi národmi, ľudské práva a ich porušovanie, historická pamäť, presah minulosti do súčasnosti

Ciel:

Pochopiť obľudnosť riešenia židovskej otázky počas existencie Slovenského štátu prostredníctvom skutočného príbehu prežívšej. Uvedomiť si zodpovednosť občana za akékoľvek dianie v spoločnosti i za tichý súhlas a nekonanie. Umožniť študentom porozumieť predpokladom vzniku a významu odboja v historickom kontexte holokaustu. Pochopiť, aká bola cena, ktorú záchrancovia niesli za svoje rozhodnutie.

Pomôcky:

príbeh pamätníčky, príbeh záchrancov, internet, PC, tabuľa/flipchart/bal papiera

Postup:

- *V úvodnej časti (evokácia)* sa spoločne oboznámime s príbehom pamätníčky, pani Magdy. Žiaci/žiačky si vyberú spôsob, ktorý im najviac vyhovuje.
- Po oboznámení sa s príbehom sa s deťmi porozprávame o ich pocitoch a emóciách, ktoré prežívali počas čítania/počúvania príbehu. Spýtame sa ich, čo vnímajú ako najťažšie v jej životnom príbehu.
- Diskutujeme aj o pocite viny preživších. Vyzveme žiakov, aby sa zamysleli nad tým, prečo s týmto pocitom mnohí preživší zápasia počas celého života.
- Následne sa zameriame na tému záchrancov, vďaka ktorým prežila aj pani Stančíková so svojim manželom. Dôvodom výberu témy je, že pokusy o záchranu a odboj sa netešia veľkému záujmu. Študenti nepoznajú spletité osudy záchrancov a zachránených, odboj vnímajú ako vojenský čin. Je dôležité si uvedomiť dôležitosť duchovného odboja. Zoznámime sa s ľuďmi, ktorí sa neriadili zákonmi totalitného nacistického Nemecka a rozhodli sa riskovať vlastný život a životy blízkych pre záchranu Židov.
- *V hlavnej časti (uviedenie)* môžeme tému záchrancov začať citátom: „Kto zachráni jeden ľudský život, zachráni celý svet.“ (Míšna, Sanhedrin 4:5)
- Popisujeme historické pozadie a situáciu záchrancov, riziká, ktorým boli vystavení v čase, kedy zachraňovali. Židia klopali na dvere možných záchrancov, ktorí sa ocitli tvárou v tvár nutnému okamžitému rozhodnutiu. Väčšinou išlo o inštinktívny prejav ľudskosti, ktorý prebehol bez predchádzajúceho premyslenia. Až neskôr nasledovalo morálne rozhodnutie. Veľakrát sa jednalo o postupný proces, kedy sa záchrancovia začali zapájať do pomoci perzekvovaným Židom. Súhlas s ukrývaním počas záťahu a razií, poskytnutie prístrešia na dva dni sa rozvinulo v dlhodobú pomoc. Záchrancovia niesli dôsledky za rozhodnutie rôzne podľa miesta pobytu. Vo východnej Európe Nemci popravili nielen záchrancu, ale i celé rodiny. Oznámenia varujúce obyvateľov nepomáhať Židom boli hojne rozšírené. Všeobecne sa dá povedať, že v západnej Európe boli tresty miernejšie, aj keď i tu následky poskytnutia úkrytu zahŕňali pre niektorých Spravodlivých medzi národmi uväznenie v táboroch a následne smrť. Navyše sa ľudia stali svedkami brutálneho zaobchádzania so Židmi a odhodlania páchatelov zavraždiť každého židovského muža, ženu a dieťa, a tak sa báli postihov za poskytnutie akejkoľvek pomoci. Záchrancovia a ukrývaní žili v neustálom strachu z udania susedov alebo kolaborantov. Obyčajní ľudia ťažko vzdorovali konvenciám

a predpisom kvôli zvýšenému riziku. Tí, ktorí sa rozhodli poskytnúť pomoc, sa museli často vzdať vlastného pohodlia a prispôbiť sa podmienkam nelegálneho života. Veľakrát sa postavili proti normám spoločnosti, v ktorej žili. Väčšina záchrancov boli obyčajní ľudia. Niektorí jednali na základe politického, ideologického alebo náboženského presvedčenia, iní neboli idealisti, ale osobnosti, ktoré sa zaujímali o dianie okolo nich. V mnohých prípadoch nikdy neplánovali, že niekoho zachránia. Neboli vôbec pripravení na výnimočné rozhodnutia s fatálnymi následkami. Záchrancovia boli obyčajní ľudia a práve ich ľudskosť nás oslovuje až do dnešných dní. Yad Vashem ocenil titulom Spravodlivý medzi národmi záchrancov zo 44 krajín. Medzi záhrancami nájdeme kresťanov všetkých cirkví, moslimov, agnostikov, ženy a mužov rozličných vekových kategórií. Záchrancovia pochádzali z rôznych spoločenských vrstiev: vzdelaní ľudia, negramotní sedliaci, verejní činitelia, univerzitní profesori, učitelia, lekári, duchovní, mníšky, diplomati, rybári, riaditeľ zoo, majiteľ cirkusu a mnohí ďalší.

- Po predstavení témy záchrancov sa rozprávame o tom, aké morálne dilemy a otázky, týkajúce sa záchranných akcií počas holokaustu, záchrancovia každodenne riešili. Čomu boli vystavení, aké riziká sústavne podstupovali. Hľadáme motívy ich správania.
- Pýtame sa ich, čo si myslia, čo je obyčajný občan ochotný obetovať pre druhých, pre svoju vlasť. Ako vnímajú význam hrdinstva z dnešného pohľadu i v historickej perspektíve. Prepájame ich postrehy, názory na súčasnosť a vojnu, ktorá prebieha v našom susedstve.
- Priblížime špeciálnu situáciu na Slovensku počas totalitného Slovenského štátu a kolaboráciu s nacistickým Nemeckom. Pýtame sa ich, či je možné vzdorovať totalitnému režimu, aké sú možnosti boja jednotlivca v totalitnom systéme, aké sú nevyhnutné predpoklady pre vznik odporu a odboja.
- Študentov zoznámime s príbehom záchrancov. Vybrali sme jeden príbeh zo Slovenska, ktorý je publikovaný na webe Yadvashem.org, a inšpirovali sme sa ním k nasledujúcej aktivite.

Angela a František Melovci

Rodina Lammovcov vlastnila pred vojnou rozsiahle pozemky v okolí Nitry. Zamestnávali okolo šesťdesiat pracovníkov. Akonáhle vypukla vojna, život nabral úplne iný smer. Všetok majetok bol židovskej rodine Lammovcov skonfiškovaný a jej členovia prišli o všetky práva. Rovnako, ako mnoho iných, bola táto rodina vydaná na milosť a nemilosť vláde Slovenského štátu a nacistickému Nemecku. V tejto situácii bývalý zamestnanec Lammovcov, František Melo, odmietol nechať svojho bývalého zamestnávateľa v takejto tragickej situácii a ponúkol zbedačenej rodine, aby sa k nemu nasťahovala. Ani neskôr, keď Židom hrozili deportácie a smrť, neprestala rodina Melovcov rodine pomáhať. František sa cítil zodpovedný za ich záchranu.

Po Slovenskom národnom povstaní začiatkom septembra 1944 sa Nemci dostali až k Nitre. V dobe, kedy prenasledovanie Židov a partizánov dosiahlo vrchol, Melovci vybudovali v stajniach úkryt pre svojich chránencov. Keď ale Nemci prešli k dôkladným prehliadkam a susedia začali niečo tušiť, Lammovci sa rozhodli opustiť úkryt a odísť do lesov. Mali šťastie – miestny hájnik ich nechal bývať vo svojej chalupe a Melovci ich tak mohli pravidelne navštevovať a prinášať jedlo. Neprestali ich ale prehovárať, aby sa vrátili do pôvodného úkrytu, pretože sa trápili pri pohľade na strádajúcu rodinu, ktorá ešte pred niekoľkými mesiacmi viedla spokojný život. Lammovci sa nakoniec nechali prehovoriť a na svoje veľké prekvapenie zistili, že Melovci medzitým poskytli útočisko ďalším prenasledovaným. Pani Korsbachová s dcérou sa schovávali v lese a Melovci ich našli premrznuté a na pokraji zrútenia. Zobrať si ich na starosť sa im zdalo úplne normálne a samozrejme. Týmto spôsobom našlo u Melovcov úkryt deväť Židov.

Nebezpečenstvo, ktoré číhalo na ukrývaných aj ich dobrodincov, bolo samozrejme obrovské. S postupom Červenej armády rástla i krutosť a násilné prostriedky používané zo strany Nemcov. František bol známy svojimi sympatiami ku komunistickej strane a ani jeho účasť na odboji nebola tajomstvom, predstavoval preto ľahký terč prípadného útoku. Nebolo teda divu, že sa jedného dňa objavili pri dverách Melovcov Nemci a slovenskí kolaboranti kvôli prehliadke domu a hospodárstva. Ako zázrakom neobjavili ukrývané osoby, zato však „pozvali“ syna Františka a Angely na druhý deň na komisárstvo, kde sa mal uskutočniť výsluch.

Toho večera sa u Melovcov rozprúdila dramatická diskusia. Všetkým bolo jasné, že pokiaľ sa syn František druhý deň neohlási, prídu si pre neho a tentokrát by prehliadka nemusela dopadnúť dobre. Po bolestnej úvahe bolo rozhodnuté, že

Lammovci zostanú, kde sú, a syn poslúchne nemecký rozkaz, i keby ho to malo stáť život. Na druhý deň ráno sa teda František Melo mladší vydal do mesta na komisárstvo. Ani v najťažších chvíľach krutého výsluchu nevyzradil ukrývané osoby ani svojich kamarátov partizánov a našťastie výsluch i následnú väzbu prežil. Lammovci sa u Melovcov dočkali oslobodenia. Po vojne sa rodina Lammovcov presťahovala do Izraela a v roku 1964 pozvali Angelu, aby ich v novom domove navštívila. V roku 1979 boli František a Angela Melovci so synom uznaní za Spravodlivých medzi národmi.

- Žiakov/žiačky rozdelíme do skupín. Každéj skupine zadáme úlohu diskutovať o nasledujúcich otázkach a následne prezentovať príbeh na základe riešenia otázok:
 - > Popíšte, ako, kde a kedy zachránila rodina Melovcov rodinu Lammovcov.
 - > Prečo zachránili životy židovským spoluobčanom?
 - > Kedy nastal rozhodujúci okamih a myšlienky o záchrane sa stali činmi?
 - > Čo mala väčšina záchrancov spoločné?
 - > Koľko ľudí bolo potrebných na záchranu jedného života?
 - > Aký bol význam činov záchrancov pre Židov?
 - > Je možné považovať záchranu za odboj? Prečo?
 - > Máme si záchrancov pripomínať? Prečo?
- V nasledujúcej časti aktivity sa žiaci/žiačky budú zaoberať udeľovaním titulu Spravodlivý medzi národmi. Ich úlohou bude zistiť, o aké ocenenie ide, kto ho udeľuje, aká inštitúcia a prečo. Ďalšou úlohou bude zistiť informácie o slovenských záchrancoch, ich počte a pomere záchrancov k vtedajšiemu obyvateľstvu.
- Pýtame sa, aký je ich názor na oceňovanie záchrancov. Či si myslia, že je nutné záchrancom udeľovať titul Spravodlivý medzi národmi, alebo sa podľa nich jedná o samozrejмый čin pomoci ľuďom v núdzi.
- Po zistení základných faktov a predchádzajúcich úvahách sa stanú potenciálnymi fiktívnymi členmi udeľovania titulu „Spravodlivý medzi národmi“.
- Zadáme im úlohu vypracovať päť kritérií pre udelenie titulu Spravodlivý medzi národmi.
- Skupiny postupne prezentujú, zapisujeme, dopĺňame na tabuľu, flipchart, veľký papier. Vyzývame k argumentácii, zdôvodňovaniu jednotlivých kritérií.
- V ďalšom kroku prezentujeme oficiálne kritériá Jad Vašem:
 - > Dotyčný sa pokúsil zachrániť Žida alebo Židov (bez ohľadu na to, či bol tento pokus úspešný alebo nie).
 - > Záchranca riskoval svoj život a bezpečie.
 - > Záchrana sa týkala najmenej jednej židovskej zachránenej osoby.
 - > Záchranca nepožadoval peňažnú kompenzáciu záchrannej operácie.
 - > Existuje dôkaz vo forme svedectiev obidvoch strán, principiálne od strany zachránenej, alebo nespochybniteľná dokumentácia.
- Alternatíva: žiaci/žiačky vyhľadávajú z dostupných zdrojov kritériá udeľovania ocenenia.
- Študenti porovnávajú svoje kritériá s kritériami Jad Vašem. Diskutujú o rozdieloch a vysvetľujú, ako chápu existujúce kritériá.
- *Záverečná časť (spätná väzba).* Opäť sa vrátíme k príbehu rodiny Melovcov. Hľadáme prvky, pre ktoré získali ocenenie Spravodlivý medzi národmi. Konkrétne ich popisujeme v debovej línii príbehu.
- Spoločne sa pokúsime predstaviť si, ako by vyzerali osudy Magdy Stančíkovej a rodiny Lammovcov, ak by sa nenašiel nikto, kto by im bol ochotný pomôcť, ak by nestretli ľudí, ktorí sa tvárou v tvár nutnému okamžitému rozhodnutiu rozhodli prejaviť ľudskosť.
- Na záver cez perspektívu minulosti a príbehov hodnotíme súčasnosť, ochotu a schopnosť pomáhať počas vojnového konfliktu na Ukrajine. Hľadáme príbehy a pozitívne príklady humanity, solidarity a pomoci, ktoré sú ukázkou ľudskej odvahy a hrdinstva.